

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-95>

УДК 331.101.262:663/664(477)-047.44

АНАЛІЗ СТАНУ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF LABOR RESOURCES IN THE FOOD INDUSTRY OF UKRAINE

Шешлюк Олексій Сергійович

аспірант,

Київський національний університет харчових технологій

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3860-8451>

Sheshlyuk Olexsiy

Kyiv National University of Food Technologies

В умовах повномасштабного вторгнення харчова промисловість України забезпечує як продовольчу безпеку держави так і значну частку валюти від експорту. Основним фактором, який негативно впливає на діяльність підприємств харчової промисловості України є повномасштабне вторгнення росії, що спричинило релокацію/знищення або зупинку підприємств, міграцію населення у безпечні регіони, і відповідно, нестачу кваліфікованої робочої сили. В статті аналізується та узагальнюється стан трудових ресурсів на ринку праці харчової промисловості, досліджується стан заборгованості заробітної плати та пропонується заробітна плата за вакансіями у виробництві харчових продуктів, визначаються проблеми затримки виплати заробітної плати та проблеми на ринку праці України. Результати дослідження підкреслюють важливість аналізу трудових ресурсів для харчової промисловості України.

Ключові слова: трудові ресурси, аналіз, харчова промисловість, ринок праці, вакансії, проблеми.

In the conditions of a full-scale invasion, the food industry of Ukraine ensures both the food security of the state and a significant share of foreign exchange from exports. The main factor that negatively affects the activities of Ukrainian food industry enterprises is the full-scale invasion of Russia, which caused the relocation/destruction or shutdown of enterprises, the migration of the population to safe regions, and, accordingly, the lack of qualified labor. Mobilization to the Armed Forces of Ukraine and the migration of skilled labor abroad had the greatest impact on the labor resources of Ukraine in general and the food industry in particular. The purpose of the article is to study the labor resources of the food industry of Ukraine, which developed in the conditions of the full-scale invasion of Russia into Ukraine. In the process of research, the method of generalization (analysis of the labor market in Ukraine), comparison (estimation of proposed and actual wages), systematization (assessment of problems with labor resources of the food industry of Ukraine), etc. was used. The article analyzes and summarizes the state of labor resources in the labor market of the food industry, determines the age structure of applicants for positions in the production of food products, including women's articles, determines that the share of women has increased, which is due to mobilization to the ranks of the Armed Forces, examines the state of wage arrears wages and the proposed wages for vacancies in the production of food products, the problems of delay in the payment of wages are identified, which are primarily related to the full-scale invasion of Russia in Ukraine, the decrease in the volume of production, indebtedness of buyers, the lack of qualified personnel and problems in the labor market of Ukraine, which are currently caused by the disproportionate distribution of industrial production in Ukraine. The results of the study emphasize the importance of the analysis of labor resources for the food industry of Ukraine.

Keywords: labor resources, analysis, food industry, labor market, vacancies, problems.

Постановка проблеми. З початку повномасштабної війни харчова промисловість залишалася одним із лідерів з відновлення виробництва. За даними Державної служби статистики України, харчова промисловість скоротила виробництво у 2022 році через війну та зниження попиту. Водночас у

2023 році вона почала швидко відновлюватись і продовжила значно зростати у першому кварталі 2024 року. Промисловість виробляє товари першої необхідності, які потрібні навіть під час війни.

Основними перешкодами для харчової промисловості, як і для інших галузей, є про-

блеми з доступом до електрики, хоча харчова промисловість краще справляється з перебоями в подачі електроенергії в порівнянні з іншими галузями. До інших перешкод належать нестача робочої сили та зростання цін на сировину, товари та витратні матеріали..

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз досліджень наукової та аналітичної літератури показав, що дослідники оцінюють переважно розвиток та стратегічні перспективи харчової промисловості. Так, Сичевський М. П. розглядає теорію і практику формування та функціонування продовольчої системи України, Коваленко О. В. та Лисенко Г. П. оцінюють державну стратегічну політику України щодо забезпечення потреб внутрішнього ринку харчовими продуктами, Бокій О. В. визначає доміанти сталого розвитку продовольчої системи в умовах сучасних викликів та виробництво харчової продукції в умовах макроекономічної нестабільності: оцінку трендів, темпів і пропорцій.

Центр Разумкова періодично проводить опитування пересічних громадян та роботодавців з метою визначення настроїв трудових ресурсів для відновлення України. В той же час, відсутнє дослідження трудових ресурсів харчової промисловості, що і зумовило актуальність та вибір теми даної статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Важливою перешкодою для роботи харчової промисловості є нестача професійної робочої сили. В той же час, вимоги роботодавців щодо професійності не співпадають з пропозицією оплати праці.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз, систематизація та узагальнення стану трудових ресурсів в харчовій промисловості України та виявлення резервів щодо їх поліпшення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харчова промисловість України, одна з небагатьох промислових галузей де практично відсутні державні підприємства, і натомість є досить привабливою галуззю для інвестування. Значна частина виробленої харчової продукції відправляється на експорт: олія, молочні продукти, шоколад, кондитерські вироби, хлібобулочні вироби, тощо.

Харчова промисловість є не тільки завершальною ланкою виробництва харчових продуктів, а і інтегратором ефективного функціонування всього продовольчого комплексу. Експертами визнається, що харчова промисловість є тим двигуном, що може не тільки

пом'якшити тиск кризових явищ у національній економіці, а і забезпечити суттєве зростання ВВП.

В той же час, через повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році частина підприємств Сходу та Півдня України релаксовані у більш безпечні регіони, наприклад Роганський м'ясокомбінат, Хладомпром (м. Харків), Чумак, тощо. При цьому не весь персонал релокувався разом з підприємствами, що зумовило нестачу в професійних кадрах на новому місці [2].

Також суттєвою проблемою підчас війни була значна міграція населення як за кордон так і у більш безпечні регіони України, що вплинуло на ефективність виробництва та його зменшення.

До основних проблем, які існують наразі на ринку праці України громадяни, що приймали участь в дослідженні, відносять – мобілізацію працівників – 73%, дефіцит кадрів – 53%, відтік кваліфікованих кадрів за кордон – 48%, тінізацію економічних відносин – 26% та диспропорції у зарплатних очікуваннями кандидатів та фінансовими можливостями бізнесу – 22%. 19% повідомили про неготовність рекрутерів і роботодавців до співпраці з кандидатами, старшими 40 років. Нові правила мобілізації суттєво вплинули на всі сектори ринку праці в Україні, але є особливо проблематичними там, де більшість робочої сили традиційно становлять чоловіки [1].

Проте, зменшення виробництва продукції харчової промисловості зумовило і збільшення безробітних (табл. 1).

Як видно з табл. 1, у 2023 році порівняно з 2021 роком зменшилась кількість вакансій у виробництві харчових продуктів на 14047 одиниць, або на 45,74%, кількість безробітних які претендували на дані посади зменшилась на 24750 осіб, або на 57,93%, у тому числі жінок зменшилось на 11176 осіб, або на 45,28%. При цьому, суттєво збільшилась частка жінок, які претендують на роботу по виробництву харчової продукції, з 57,8% у 2021 році до 75,2% у 2023 році, що зумовлено залученням значної частки чоловічого населення для захисту України в лавах ЗСУ. Найбільша кількість вакансій була відкрита на виробництво хліба та хлібобулочних виробів(2023 рік 3841 вакансія – претендентів 3477 осіб, у т.ч. жінок 2931 особа) та для виробництва молочних продуктів (2023 рік 2301 вакансія, 3089 претендентів, у тому числі 2241 жінок).

Найбільша частка безробітних, які претендували на роботу у виробництві харчових

Таблиця 1

Динаміка вакансій та шукачів роботи по виробництву харчової продукції в Україні у 2021–2023 роках [4]

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Зміна 2023/2021 рр.	
				Абсол.+-	Відн.%
Кількість вакансій, одиниць	30712	20663	16665	-14047	-45,74
Претенденти, з них, мали статус безробітного, осіб	42721	32718	17971	-24750	-57,93
У тому числі жінки	24684	20998	13508	-11176	-45,28
Частка жінок, які мали статус безробітного, %	57,8	64,2	75,2	17,4	30,09

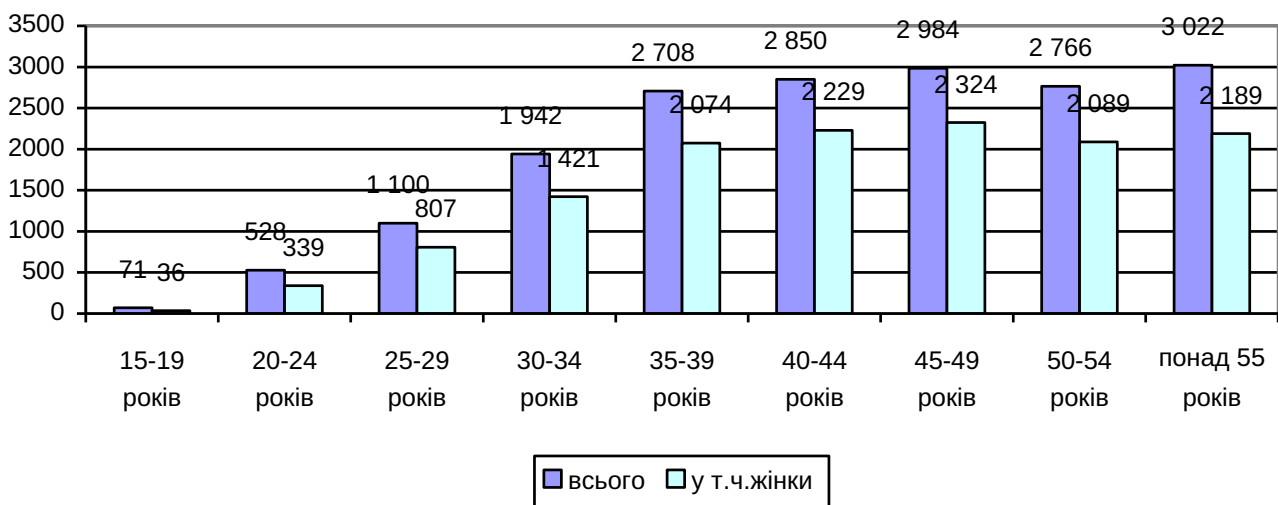

Рис. 1. Чисельність безробітних у пошуках роботи по виробництву харчової продукції за віком у 2023 році, осіб [4]

продуктів віком понад 55 років та 45-49 років, при чому жінок найбільше віком 45-49 років. У 2021 та 2022 роках структура вікового складу безробітних які претендують на роботу у виробництві харчової продукції була аналогічною.

Мобілізація мала і матиме найсуттєвіший вплив на ринок праці. Призов до Збройних Сил України призвів до серйозних змін у практиці та обсягах найму, плинності кадрів, структурі попиту та пропозиції, а також загострив існуючий дефіцит кадрів на ринку праці. Значних змін зазнала професійна структура зайнятості. Зі зменшенням кількості підприємств і зайнятості зменшується частка простих професій і професій у сфері торгівлі та обслуговування, але зростає частка керівників. Помітне збільшення управлінських посад є, ймовірно, протилежним цьому процесу, оскільки керівники зазвичай керують процесами звільнення і звільняються останніми. Ці зміни, очевидно, вплинули на продуктив-

ність праці, оскільки частка некваліфікованої праці в зайнятості зменшилася.

Незважаючи на зростання заробітної плати, середні показники цього процесу не надто вражаючі, є значні відмінності між галузями та регіонами. Вищі зарплати частіше зустрічаються у великих містах, таких як Київ, тоді як прифронтові регіони на сході, півдні та півночі відстають. Крім того, великі компанії платять помітно вищі зарплати.

Як видно на рис. 2, розрив між фактичною та пропонованою заробітною платою досить суттєвий. Проте, якщо у 2021 році пропонована заробітна плата на виробництві харчових продуктів була вище ніж загалом по вакансіях, то у 2022 та 2023 році спостерігаємо зворотну тенденцію при цьому, найвищу заробітну плату у 2023 році пропонували при виробництві морозива (14500 грн) та виробництві соків (13344 грн) а найменшу на виробництві готової їжі та страв (7899 грн) та на переробленні і консервуванні риби (8094 грн).

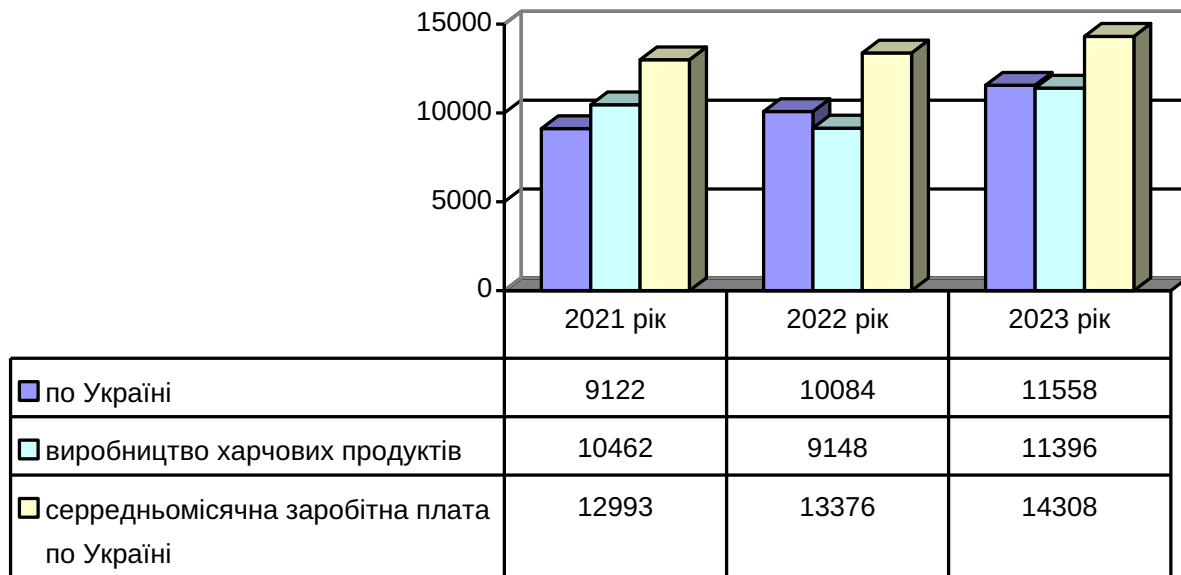

Рис. 2. Динаміка середнього розміру заробітної плати у вакансіях по виробництву харчових продуктів у 2021–2023 роках порівняно з фактичною заробітною платою, грн [4]

В той же час, на підприємствах харчової галузі практично не використовується бонусна система за досягнення економічних результатів або зростання кваліфікації. По категоріях персоналу вона підрозділяється наступним чином: для вищої ланки – пільги та бонуси, для виконавців бізнес-функцій та робітників – за продуктивність.

Суттєво зросла заборгованість із заробітної плати на харчових підприємствах України у 2020–2021 роках, що було пов'язано зі світовою пандемією, яка зупинила промислове виробництво та торгівлю не тільки в Україні а і у всьому світі. За оперативною інформацією, станом на 01.11.2024 заборгованість із виплати заробітної плати підприємства харчо-

вої промисловості мали у сумі 32,81 млн грн.

Основні причини появи або збільшення заборгованості із заробітної праці на підприємствах (рис. 4):

- військова агресія росії проти України, яка спричинила припинення виробничої діяльності (окуповані території, зона ведення воєнних дій); руйнування технологічного обладнання, майна, тощо;
- порушення ланцюгів постачання та збільшення витрат, зокрема, на зберігання;
- вимушену зміну логістики;
- відсутність замовлень;
- кризу неплатежів (неповнота розрахунків, і, як наслідок, дефіцит обігових коштів) тощо;

МЕНЕДЖМЕНТ

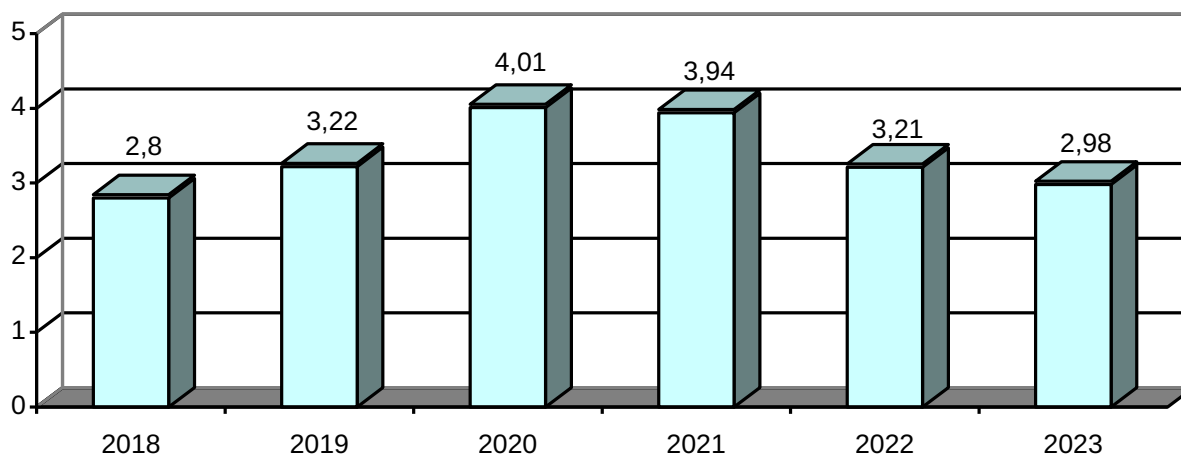

Рис. 3. Динаміка заборгованості з заробітної плати підприємствами харчової промисловості України у 2018–2023 роках, млрд грн [5]

– наявність значної кількості виконавчих проваджень, в результаті яких накладається арешт на рахунки та майно підприємств.

При цьому, зафіксовано зниження рівня задоволення працею у харчовій промисловості, підвищення плинності кадрів, зростання рівня навантаження, а також інші негативні зміни у кадровій політиці. Працівники пов'язують це із необхідністю економії у час кризи і, скорочення соціальних виплат на підприємствах – захід економії, принаймні таке відмітили 67% співробітників підприємств, що прийняли участь у опитуванні.

Серед основних категорій персоналу у українському корпоративному секторі найбільшого тиску зазнає менеджмент серед-

ньої ланки та «професіонали». Це зумовлено тим, що ведення бізнесу в корпоративному секторі в Україні переважно залежить від не від кваліфікаційного складу підприємства, а виключно від наближеності та індивідуальних стосунків з органами, що формують умови бізнес-середовища. Зростання рівня професіоналізму включає найнятий менеджмент у процеси формування конкурентних переваг та преференцій адміністративного походження, що створює додаткову напругу для власника. Ротація серед менеджменту нижчої ланки значно менша, оскільки вони виконують лише вузькі, окремі функції і часто неспроможні досягнути систему ведення бізнесу. Саме через цей чинник власники

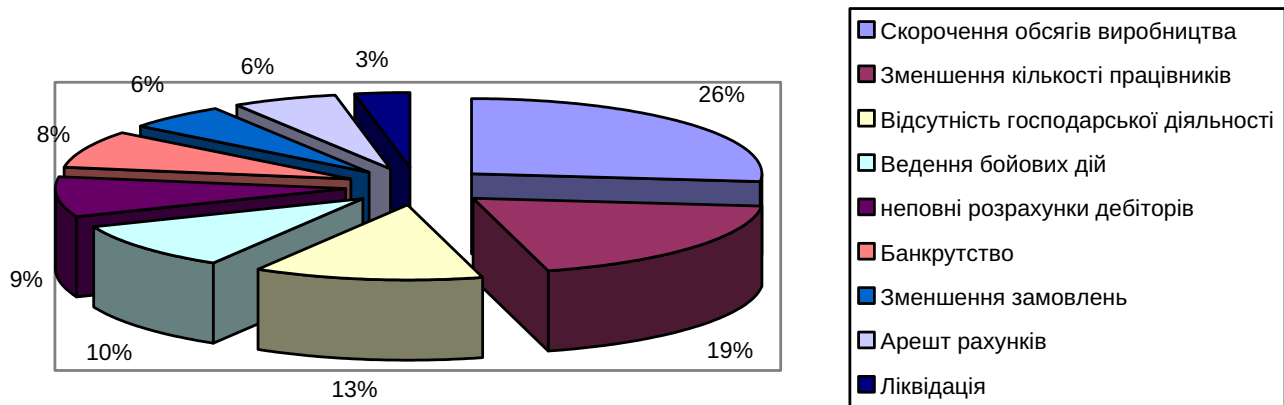

Рис. 4. Причини затримки виплати заробітної плати на підприємствах харчової промисловості України [5]

Рис. 5. Основні проблеми ринку праці України [1]

корпоративних структур переважно зберігають безпосередню участь у процесах управління бізнесом.

Проте, за результатами рейтингу 50 найкращих роботодавців України є і два харчових підприємства: ТМ Молокія (ПрАТ «Тернопільський молокозавод» та Агропромисловий холдинг Астарта, які не тільки не зменшили чисельність персоналу, але й розширили виробництво [6].

З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну безпека співробітників та їхніх сімей стала першочерговим завданням для переважної більшості підприємств. Офісний персонал переважно працював віддалено з дому, тоді як працівники на виробництві виконували свої обов'язки, коли це було безпечно. Багатьом працівникам довелося переїхати з дому в інші регіони України, а також відправити сім'ї за кордон. Деякі працівники були призвані до лав ВСУ, а їхні колеги заповнювали прогалини на робочому місці [7].

Для підтримки своїх співробітників підприємства запровадили спеціальну програму, яка охоплює фізичну безпеку співробітників, фінансову та психологічну підтримку, в тому числі призваних до лав ЗСУ та членів їх сімей.

Вважаємо, що для поліпшення трудових ресурсів харчової промисловості України підприємства мають розробляти програми залучення фахівців з навчальних закладів, а також збільшити залучення жінок та людей 45+, що сприятиме зменшенню безробітних в Україні.

Висновки. Сучасні тенденції трудових ресурсів харчової промисловості України характеризуються низькою заробітною платою, яка не влаштовує претендентів на вакансії, відповідно нестачею кваліфікованої робочої сили, що зумовлено залученням значної частини чоловіків до захисту України, міграцією населення у більш безпечні регіони. Поліпшенням трудових ресурсів харчової промисловості може бути організація навчання на підприємствах, залучення навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України (червень 2024р.). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/trudovi-resursy-dlia-povoiennogo-vidnovlennia-ukrainy-cherven-2024r> (дата звернення: 15.11.2024)
2. Розвиток харчової індустрії України в умовах надзвичайних викликів: вектори, потенціал та перспективи Колективна монографія. За заг. ред. О. В. Коваленко [Автори: Коваленко О. В., Бокій О. В., Яценко Л. О., Лисенко Г. П.]. Інститут продовольчих ресурсів НААН. Київ : Вид. "Деоніс плюс", 2024. 328 с.
3. Сичевський М. П., Юзефович А. Е., Коваленко О. В., Куць О. І., Лузан Ю. Я. Стратегічний потенціал продовольчої системи України. Монографія. Київ, 2020. 162 с.
4. Аналітична та статистична інформація: Державний центр зайнятості URL: <https://old.dcz.gov.ua/analytics/69> (дата звернення: 15.11.2024)
5. Моніторинг заборгованості заробітної плати – Державна служба України з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua/mzpz2023/> (дата звернення: 15.11.2024)
6. "Молокія" та Астарта увійшли в ТОП-50 найкращих роботодавців України – Спілка молочних підприємств України. URL: <https://uadairy.com/molokiya-potrpyla-u-top-50-najkrashhyh-robotodavcziv-ukrayiny/> (дата звернення: 15.11.2024)
7. Астарта: Звіти. URL: <https://astartaholding.com/zvity/> (дата звернення 15.11.2024)

REFERENCES:

1. Labor resources for the post-war reconstruction of Ukraine (June 2024). Razumkov Center. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/trudovi-resursy-dlia-povoiennogo-vidnovlennia-ukrainy-cherven-2024r> (accessed:15.11.2024)
2. Development of the food industry of Ukraine in conditions of extraordinary challenges: vectors, potential and prospects Collective monograph. In general ed. O. V. Kovalenko [Authors: O. V. Kovalenko, O. V. Bokii, L. O. Yashchenko, G. P. Lysenko]. Institute of Food Resources of the National Academy of Sciences. Kyiv: Ed. "Deonis plus", 2024. 328 p.
3. Sychevskiy M.P., Yuzefovych A.E., Kovalenko O.V., Kuts O.I., Luzan Yu.Ya. (2020) Strategic potential of the food system of Ukraine. Monograph. Kyiv, 162 p.
4. Analytical and statistical information: State Employment Center. URL: <https://old.dcz.gov.ua/analytics/69> (accessed:15.11.2024) (in Ukrainian)

5. Monitoring of salary arrears – State Labor Service of Ukraine. URL: <https://dsp.gov.ua/mzzp2023/> (accessed:15.11.2024) (in Ukrainian)

6. "Molokiya" and Astarta entered the TOP-50 best employers of Ukraine – Union of Dairy Enterprises of Ukraine. URL: <https://uadairy.com/molokiya-potrapyla-u-top-50-najkrashhyh-robotodavcziv-ukrayiny/> (accessed:15.11.2024) (in Ukrainian)

7. Astarta: Reports. URL: <https://astartaholding.com/zvity/> (accessed:15.11.2024) (in Ukrainian)